

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Význam mýtu pro moderního člověka

Tomáš Najbrt

Katedra religionistiky
Vedoucí práce Prof. ThDr Milan Balabán
Studijní program magisterský
Studijní obor Evangelická teologie

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Význam mýtu pro moderního člověka napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 18.7. 2008

Tomáš Najbrt

Bibliografická citace

Význam mýtu pro moderního člověka [rukopis] : Diplomová práce / Tomáš Najbrt; vedoucí práce: Prof. ThDr. Milan Balabán. -- Praha, 2008. -- 77 s.

Anotace

Práce „Význam mýtu pro moderního člověka“ se zabývá mýtem a jeho významem pro moderního člověka. Popisuje několik základních pohledů na mýtus a uvádí různé typy jeho interpretace. Pokouší se určitým způsobem vydefinovat modernitu, moderní společnost a moderního člověka jako součást této společnosti. Na příkladu historického mýtu a jeho konkrétním příkladu, kosmogonickém mýtu, se snaží ukázat souvislost mezi pojetím stvoření v různých mytologiích, v nichž figuruje téma vody a vznik světa z vodstva. Hodnotí význam tohoto mýtu pro moderního člověka. Na příkladu nehistorického mýtu, který byl pro potřeby této práce vydefinován a označen jako „mýtus Člověka“ se práce snaží doložit, že moderní člověk potřebuje mýtus stejně jako člověk archaických společností. Na porovnání historického a nehistorického mýtu ukazuje, že se stále jedná o mýtus jako takový, který se liší pouze formou. Na tyto konkrétní příklady navazuje obecné zhodnocení významu mýtu pro moderního člověka. Práce tento význam hodnotí jako velmi důležitý a mýtus považuje za nedílnou součást lidského způsobu uvažování o světě a existenci člověka v tomto světě.

Klíčová slova

Mýtus, moderní člověk, význam a smysl mýtu

Summary

„The Importance of myth for modern man“ is a study which deals with myth and its importance for modern man. It describes several essential views on myth and indicates different types of myth and its interpretation. It tries to define modernity, modern society and modern man as a part of this society. There is a concrete example of historical myth: cosmogonic myth. It demonstrates context with conception of creation in general in different mythologies which work with theme of water and world formation from waters. This study evaluates importance of this myth for modern man. Example of unhistoric myth was defined and termed as „myth of Man“. It tries to

document, modern man needs myth as much as man of archaic society. Comparing of historical and unhistorical myth displays, that it is still a myth on principle, which has only different form. This work continues with general valuation of importance of myth for modern man. Study evaluates this importance as very serious and interprets myth as an integral part of human way of thinking about world and human being in this world.

Keywords

Myth, modern man, importance and sense of myth

Poděkování

Rád bych poděkoval své milované ženě Tereze, která mi byla stálou a neochvějnou oporou při psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Mýtus.....	11
1.1. Vymezení pojmu.....	11
1.2. Vymezení hranic diskurzu mýtu pro tuto práci.....	15
1.3. Základní pohledy na mýtus a jeho interpretace.....	18
1.4. Znovuobjevení mýtu.....	22
2. Modernost a moderní společnost.....	24
2.1. Moderní člověk - vymezení pojmu.....	28
2.2. Moderní a postmoderní.....	33
3. Historický mýtus a jeho možný význam pro moderního člověka.....	34
3.1. Kosmogonický mýtus.....	35
3.2. Příklady kosmogonického mýtu.....	37
3.3. Možný význam historického mýtu pro moderního člověka.....	49
4. Příklad konkrétního nehistorického mýtu a jeho možného významu pro moderního člověka.....	56
4.1. Historické a nehistorické - Časovost.....	56
4.2. Mýtus Člověka.....	60
4.3. Možný význam nehistorického mýtu pro moderního člověka.....	66
5. Zhodnocení významu mýtu pro moderního člověka a pro smysl jeho bytí.....	68
6. Závěr.....	74
SEZNAM LITERATURY.....	78

Úvod

Záměrem této práce je zhodnotit význam mýtu a mytického myšlení pro člověka moderní doby. Zhodnotit, zda se moderní člověk dokáže bez mýtu a jeho stylu zaznamenávání věcí obejít i v době, která se sama představuje také jako vědecká - tedy ne-mytická.¹ Prozkoumat, zda moderní pozitivní věda, skutečně vymýtila to, co považuje za „primitivní“ a ne-moderní.² Definovat, co je mýtus a jaký je jeho účel, pokusit se přesněji vymezit a definovat onoho „moderního“ člověka. Tématu dělení časových period na moderní a post-moderní se budeme věnovat pouze rámcově.

V mýtu se dějí dramatické události, které jsou nemožné ve světě řízeném zákony času a prostoru. Hrdina opouští svůj domov a zem, aby zachránil svět, nebo utíká před svým posláním a žije v břiše velké ryby; umírá a rodí se znovu; mytický pták shoří a z popela povstane znovu krásnější.³ Tyto příklady a zejména prvně uváděný ukazují, že se jedná o známé motivy, které naši mysl svým způsobem zaměstnávají také dnes, i když v jiných kulisách.

¹ Petrušek, M.: Společnosti pozdní doby

² Otto, W. F.: Mýtus a slovo in Mýtus epos a logos, str. 7

³ Fromm, E.: Mýtus, sen a rituál, str. 14

Vycházíme z toho, že mýtus jako takový nemůže ztratit význam pro člověka kvůli jeho vazbám na historii, vývoj a myšlení lidského rodu. Je pouze určitou formou vyličení toho, co se s lidstvem událo a děje a určitou interpretací těchto procesů. Mýtus vyjadřuje určité poznání, ke kterému dospěli tradenti mytických zpráv. Mýtus užívá jazyka symbolů, který znali staří Babylóňané, Indové, Egypťané, ale i Irokézové, Řekové, Židé, a který promlouvá i k dnešnímu člověku. Otázkou je, zda je dnešní člověk ochoten a schopen tomuto jazyku naslouchat a správně ho interpretovat. Díky symbolům se svět stává „průhledný“, schopný „ukazovat“ transcendenci. Pomocí těchto symbolů mýtus odhaluje jak ta a ta skutečnost vznikla.

Záměrem práce je také poodhalit smysl bytí moderního člověka, který se v mnoha případech snaží žít bez náboženství a bez mýtu. Tím, že se vzdává mýtu jako informačního zdroje a odmítá jej jako něco primitivního, se do jisté míry ochuzuje. Není ukotven, nemá hranice a jistotu smyslu svého bytí.⁴ Právě v mýtu vysvítá tento smysl o mnoho jasněji než z chladných definic a vzorců, které se snaží pojmově vymezit i nedefinovatelné a transcendentní, jež je člověku do jisté míry vlastní.

⁴ Eliade, M.: Postvátné a profánní, str. 46

Z toho vychází i otázka, zda si i moderní člověk vytváří nové mýty. Nebo zda jsou mýty pouze výrazem absence logického myšlení a počínaje řeckým kritickým tázáním a platónskou filozofií ztrácejí význam jako něco již překonaného.

V závěru bychom rádi shrnuli uvedené poznatky a zformulovali svůj vlastní názor na téma významu mýtu pro moderního člověka.

1. Mýtus

1.1. Vymezení pojmu

Mythos v pozdní řečtině znamená „podivuhodné vyprávění“, které sice může mít hluboký smysl, ale v žádném případě nemůže být doslova pravdivé.⁵ Původně však znamená prostě „slovo“ - tedy stejně jako logos nebo epos. Na rozdíl od logu se ale nemíní nic uváženého, propočteného, smysluplného.⁶

Mythos je „příběh“, to co se událo anebo co se děje a co je bytostné. „Slovo“, které zpravuje o něčem skutečném anebo konstatuje něco, co se skutečně stalo. Čím starší je toto slovo, tím je i významnější a posvátnější. Z toho se později vyvinulo chápání mýtu jako něčeho bájného a ve skutečnosti nepravdivého.⁷ Původně a bez významového posunu, který se udál v průběhu staletí, je to však pravdivé slovo, které je dané, zjevené a posvěcené, z čehož vyplývá určitá bezčasovost či trvalost jeho výpovědi. Tím se také tato výpověď odlišuje od všech ostatních.

Podle Eliadeho je mýtus vlastně určitou „ontologickou koncepcí“, která se naplňuje při opakování původních archetypů, tedy mytických

⁵ Otto, W. F.: Mýtus a slovo in Mýtus epos a logos, str. 12

⁶ řecký kořen slova -leg-. Legein - výběr, sbírání

⁷ Otto, W. F.: Mýtus a slovo in Mýtus epos a logos, str. 14

pravzorů, které stály na počátku. Každá oběť se znovu opakuje a ztotožňuje se s prvotní obětí. Děje se v mytickém okamžiku „Počátku“. Tímto opakováním se ruší časovost, neboť člověk dokáže napodobováním určitých „paradigmatických gest“ a „napodobováním archetypů“ zastavit čas a vrátit se k počátkům, o kterých mluví mýtus.⁸ Opakováním se sám člověk mění v archetyp.

Podle Budila je mýtus „vyprávěním“, které odpovídalo archaickému společenství na základní otázky týkající se jeho existence. Obsah mýtu byl ztotožněn s absolutní pravdou, která byla chápána jako zjevená. Skutečná, pravdivá podoba bytí byla pro něj odhalena v mytické naraci.⁹

Podle Patočky je mýtus tím, co zakrývá člověku rozpor v jsoucím, tedy odcizení mezi člověkem a světem a v jistém smyslu ho chrání před tím, aby vypukla krize plného, jasného vědomí toho, že je člověk vydán světu napospas. V mýtu sice objevuje člověk celek jsoucího, ale nikoli „v plné síle jeho naléhavé přítomnosti, nýbrž ve způsobu zvláštním, ve způsobu vzpomínky.“¹⁰ Mýtus udržuje spojení soudobého člověka s minulým světem - pravěkem, tak silným a mocným způsobem, že je přítomnost

⁸ Eliade, M.: Mýtus o věčném návratu, str. 29

⁹ Budil, I. T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie, str. 398

¹⁰ Patočka, J.: Vznik filozofie in Rezek, P: Mýtus epos a logos, str. 108

pociťována jako degradace. Patočka ovšem vnímá mýtus jako ne-intelektuální. Jako něco co přesunuje rozhodující otázky do hluboké minulosti. Mýtus je pro Patočku „polosen myslí“. Jeho smyslem je vzdát se sebe sama, své individuality, možnosti vědomě proniknout ke své nejvlastnější bytosti. Mýtus jako předstupeň filozofického myšlení.¹¹

Armstrongová popisuje mýtus jako součást mytologie, tedy určitého myšlení, které se zabývá lidskou zkušeností. Mýtus je událost, která se stala jednou, ale která se neustále opakuje. Mytologie vznikla proto, „aby nám pomohla vyrovnávat se s mezními lidskými situacemi.“¹² Pro Armstrongovou není mýtus méněcenným způsobem uvažování, který může lidstvo odložit při vstupu do věku rozumu. Mýtus je pravdivý, když působí, když dává nahlédnout hlubší smysl života, když odhaluje oblasti lidského ducha, které by jinak zůstaly nepřístupné.

Mýtus je tedy slovo, jazyk, který promlouvá k člověku zcela specifickým způsobem. Pokud je člověk ochoten mu naslouchat a zamyslet se nad jeho

¹¹ tamtéž, str. 111-112. Eliade a Hejdánek (in Rezek, P: Mýtus epos a logos) zdůrazňují, že řecká filosofie i přes kritické odmítání mýtu a zdůrazňování logu se mytického myšlení zcela nezbavila. Orientace na hledání neměnných počátků „archai“, které jsou ontologicky relevantnější než svět proměnlivých událostí, koresponduje s archaickou fascinací transcendentními, věčnými archetypy.

¹² Armstrongová, K.: Krátká historie mýtu, str. 12, 13

symbolickou řečí, dojde k poznání o tom, že hledání smyslu lidského života, smyslu světa, významu lidského rodu, jeho rození a umírání, vývoje, který se nezadržitelně žene kupředu a opouští vše staré, setkávání se s tajemnem, transcendencí a numinóznem,¹³ je stále aktuální. Mýtus dává odpovědi na otázky tak, abychom mohli pochopit a přijmout i ty nejsložitější skutečnosti. Je zvláštní, že v moderní době nechceme tomuto jazyku rozumět. Jedním z důvodů může být to, že bychom si připadali jako oni „primitivové“ tradičních společností, kteří i v dnešní době žijí bez vymožeností moderní techniky a vědy, že bychom se snížili na úroveň prehistorie, na úroveň prvních lidí, kteří mýtus a mytické myšlení potřebovali, aby dokázali vysvětlovat svět kolem sebe. Tam mýtus našel svůj počátek. Kdyby člověk nevěřil v síly, které udržují v přírodě pořádek, musel by nabýt přesvědčení, že ve vesmíru vládne chaos. Myšlenka chaosu ale nemůže tvořit základ ani té nejprimitivnější indukce. Kdyby člověk nepředpokládal ve světě přirozený pořádek, nebyl by schopen učinit ani nejjednodušší logický závěr.

Nemyslíme si ale, že pro dnešní dobu už ztratil jeho jazyk význam. Příkladem může být skutečnost umírání, smrti. Z hlediska pozitivní vědy naprosto nejde dokázat, že duše - to co činí člověka člověkem -

¹³ Rudolf Otto

neputuje po smrti do jiného světa, říše mrtvých nebo nějaké podoby ráje či pekla. Z pohledu lidské existence je záblesk lidského bytí v obrovském prostoru nebytí příliš krátký na to, aby nevzbuzoval otázky. Moderní člověk se nechává pohřbívat stejně jako člověk paleolitu. I v dnešní době v nás vzbuzují hrůzu přírodní živly a i když dokážeme vysvětlit fyzikální podstatu hromu a blesku, dokáží na nás zapůsobit stejně jako majestátnost hor či katedrál, které nám ukazují nepatrnost lidského bytí oproti věcem vyšším a vznešenějším. I v dnešní době se setkáváme s obecně rozšířeným názorem, že dobro vítězí nad zlem nebo že pravda zvítězí nad lží. Z čeho tato jistota vychází?

1.2. Vymezení hranic diskurzu mýtu pro tuto práci

Úvodem je potřeba zdůraznit, že mýtem nerozumíme způsob myšlení, který by bylo možné překonat a nahradit něčím lepším.¹⁴ To by znamenalo, že je mýtus pouze „výtvar určitého poznávacího pudu, byť v primitivní formě, anebo je to pouhá záliba ve fabulaci ...“.¹⁵ Nebudeme se tedy zabývat tak zvanými

¹⁴ Francouzský sociolog a filozof L. Lévy-Bruhl označil mýtus za produkt prelogického, nevědeckého myšlení archaického člověka. In Budil, I. T.: Mýtus jazyk a kulturní antropologie, str. 397

¹⁵ Otto, W. F.: Mýtus a slovo in Mýtus epos a logos, str. 9

„mýty“, které bychom mohli nazvat báchorkami,¹⁶ ale mýty původními, které vypráví skutečnost a snaží se ji vysvětlit, dát jí smysl a odůvodnit ji.¹⁷

Mýtus je tedy buď předvědeckým naivním obrazem světa a dějin a v nejlepším případě produktem fantazijních představ s poetickou krásou,¹⁸ nebo je zjevný příběh mýtu pravdivý a je v něm třeba vidět pravdivou zprávu o událostech, které se odehrály ve skutečnosti.¹⁹ Druhá možnost tedy připouští, že nejde jenom o fantazijní výtvar „primitivních“ lidí, ale že mýtus obsahuje vzpomínky a určitým způsobem zaznamenává minulost.²⁰

Tento rozpor v chápání mýtu se vyskytl již v antickém Řecku, kdy byl tehdejšími filozofy, například Platónem, kladen mythos a logos do protikladu, jako dva odlišné způsoby myšlení. Jde skutečně o dva odlišné způsoby nazírání věcí - a to jak minulých tak přítomných, ale jak se budeme snažit dokázat, nelze mýtus označit za horší či primitivnější než logos, potažmo tzv. logické myšlení. Stejný postup, tedy chápání mýtu jako pozůstatek „dětského věku lidstva“,²¹ zvolila i křesťanská tradice, když označovala vše, co se neshodovalo

¹⁶ Armstrongová, K.: Krátká historie mýtu, str. 12

¹⁷ Eliade, M.: Posvátné a profánní, str. 53

¹⁸ Pojetí mýtu jako básnictví. U Patočky jsou básníci organizátory mýtu, viz Nejstarší řecká filozofie, str. 110

¹⁹ Fromm, E.: Mýtus, sen a rituál, str. 162

²⁰ Trója objevena archeology

s historickými exkurzy Starého zákona, za báji, pohanskou fantazii omylem pokládanou za realitu.²²

Mýtus je většinou chápán jako něco neintelektuálního nebo jako něco, co má velmi slabou intelektuální složku. Není v něm místo pro samostatnost a kritičnost, má ovšem velmi silný sociální charakter.²³

Tyto různé pohledy jsou v mnohém ohledu určující pro chápání a pochopení mýtu moderním člověkem. Existuje mnoho různých pohledů, které vedou k různým závěrům přiklánějícím se buď na tu či na onu stranu. V této práci vycházíme z pohledu na mýtus jako na fenomén, který odhaluje pravdivou podobu bytí, stejně jako tradice založená na aristotelském či scholastickém způsobu myšlení. V tomto ohledu bude mýtus porovnáván s moderním vnímáním a chápáním skutečnosti, nikoli ovšem stavěn nad jiné.

²¹ Vico, G. in Budil, I. T.: Mýtus jazyk a kulturní antropologie, str. 397

²² Budil, I. T.: Mýtus a slovo in Mýtus epos a logos, str. 397

²³ Patočka, J.: Nejstarší řecká filosofie, str. 15

1.3. Základní pohledy na mýtus a jeho interpretace

1.3.1. Mytologické směry

Původ mytologie²⁴ je někdy připisován konkrétním lidem. Představa, že by systém, který odpovídá na řadu otázek týkajících se lidské existence vymysleli nebo vypracovali jednotlivci, je velmi zjednodušující a ve své podstatě není a nemůže být pravdivá. Tato představa vychází z toho, že určitou ucelenou koncepci mytologie zaznamenali konkrétní lidé. Homér nebo Hésiodos²⁵ jsou významnými postavami zaznamenávání a „popularizování“ řecké mytologie. Přesto nejsou těmi, kdo by mytologii vytvořili.

Prvotní formy mýtu vznikaly na počátečním stupni lidského vývoje. V tomto období, kdy lidské poznání ještě neobsahovalo znalost fyzikálních a chemických zákonů, znalost astronomie apod., což by se dalo obecně shrnout do vědění o zákonitostech kosmu. Tyto síly se stávaly předmětem personifikace a později antropomorfismů, které se stávaly archetypy. Tyto archetypy se opakováním stávaly mýtem, tedy skutečností ukotvenou v minulosti a přijímanou jako pravdivý záznam reálných událostí, které se již někdy staly, nebo které již někdy někdo vykonal.

²⁴ Podle Velkého sociologického slovníku, str. 656

²⁵ Trencsényi-Waldapfel, I.: Mytologie, str. 10

Člověk na každém stupni svého (pokračujícího) vývoje hledal odpovědi na podobné otázky. Odpovědi se liší podle stupně vývoje, ale také podle toho, na co se člověk ptá, na co chce znát odpověď. Zda například na to, jaké chemické reakce probíhají v lidském těle a jaká je jeho genetická struktura determinující ho pro určitou ekonomickou roli. Nebo na to, jak se člověk ocitl uprostřed tohoto světa, jaký je jeho smysl a kam směřuje. Obě otázky a jejich odpovědi přinášejí mnoho zajímavého a na obě se dá odpovědět různými způsoby. A to ať pozitivisticko-vědecky nebo myticky. Každá z těchto dvou forem odpovědi dospívá k určitému poznání, ale každá jinou cestou a odjinud. Jak už jsme zmínili výše, ani jedna z těchto dvou forem není lepší nebo horší, pouze jiná.

1.3.2. Typy mýtů

Mýtus mimo jiné podává zprávy o tom, jak vznikl svět, chápaný jako životní prostor příslušné civilizace, jak se na zemi objevili lidé, jak se rozdělili na „své“ a cizí, jak lidé získali dary civilizace pomocí kulturních hrdinů, jakými zákony vládnu bohové a kde je jejich původ. Podle témat, kterými se mýty zabývají je můžeme rozčlenit na několik základních typů.

Kosmogonický mýtus – který se zabývá původem a vznikem světa. Dále teogonický mýtus, zabývající se původem, zrozením bohů. Etiologický mýtus, který vykládá o příčinách, původu a podstatě různých předmětů, zvyků a jevů. Heroický mýtus pojednávající o původu a založení dané kultury.²⁶

1.3.3. Métrodóros a Euémeros

Pro další dělení, do jisté míry určující postup vědecké mytologie, která se snaží rozumově vysvětlit vznik mýtu, můžeme uvést dva směry, které po dlouhou dobu ovlivňovaly moderní vědu zabývající se mytologií, a které stojí ve svém pojetí mýtu proti sobě.²⁷

Prvním je pohled Métrodóra z Lampsaku, Anaxagorova žáka, který již v 5. století před naším letopočtem jako první vysvětloval mýty alegoricky jako přírodní jevy. Tento směr všechny mýty vykládá podle pozorování nebeských těles a jiných přírodních jevů, které zaznamenali primitivní lidé. Boj mezi bohy znamená vždy souboj mezi dnem a nocí, světlem a tmou. Do tohoto směru by například patřil i výklad tzv. solárních mýtů, který vychází ze dvojice

²⁶ Podle Budíla

²⁷ Např. in Trencsényi-Waldapfel, I.: Mytologie a Steblin-Kamenskij, M. I.: Mýtus a jeho svět

nebeských těles a jejich protikladů, tedy Slunce a Měsíce.²⁸

Druhý směr představuje Euémeros, který ve 3. století před naším letopočtem spatřoval v božích historické osobnosti,²⁹ které se uchovaly ve vzpomínce a hledal v mýtech obrazy a památky historických událostí.³⁰ Podle něj se také jmenuje směr, který vykládá mýty jako vzpomínku na historické události dotvořené fantazií a ústní tradicí. Zápas bohů tento směr oproti Métrodórovy vysvětluje tak, že se ve vzpomínce uchovala historická skutečnost boje mezi dvěma národy uctívající různá božstva. Kentauři, bájná stvoření, která byla napůl lidmi a napůl koňmi, vykládá „euhémerismus“ jako vzpomínku na střetnutí národa, který neznal koně a jeho využití a národa, který jezdecké umění ovládal. Jezdec na koni se neznalým jevil jako jedna bytost.³¹

Tyto dva směry uvádíme pouze jako příklad dalších možností nazírání na mýty a jejich výkladu.³² Tento pohled, ale vede k určité redukci. Cílem tohoto typu

²⁸ Tzv. „Naturmytologie“, nejvíce rozšířená v Německu, vysvětluje starověké bohy jako personifikaci nebeských těles.

²⁹ Srov. Eliadeho „mytizaci“ historických osobností in Mýtus o věčném návratu, str. 32-34

³⁰ Trencsényi-Waldapfel, I.: Mytologie, str. 11

³¹ tamtéž

³² Podle Freuda je u mýtů veskrze pravděpodobné, že odpovídají deformovaným pozůstatkům toužebných fantazií celých národů, staletým snům mladého lidstva. Freud, in O člověku a kultuře, str. 88. Tamtéž také o astrálním mýtu, str. 142

studia mýtu jsou pokusy omezené na zjištění co konkrétní mýtus „znamená“. Soustředí se pouze na výklad mytických postav nebo mytických událostí jako jakýchsi znaků nebo symbolů.

V našem výkladu je důležitý důraz na to, že obsah mýtu byl pokládán za skutečnost a má určitou skutečnost dokládat a představovat. Tedy je určitou formou pravdy o světě, člověku a jejich společné historii.

1.4. Znovuobjevení mýtu

Mýty od svého vzniku prokázaly obdivuhodnou rezistenci proti procesům opotřebování a zastarávání v dějinách. Mýtus patří spolu se symboly a obrazy, které obsahuje, k podstatě duchovního života. Může být zastřen, zkomolen, snížen, ale velmi těžko dochází k jeho vykořenění a odstranění.

Německý filozof Kurt Hübner se domnívá, že „epocha jednostranného vědecko-technického ražení již překročila svůj zenit“ a navrhuje takovou formu kulturní společnosti, v níž by se věda a mýtus vzájemně nepotlačovaly, ale naopak se propojovaly a společně vstupovaly do vztahu zprostředkovaného

životem a myšlením.³³ Jeho snahou je odstranit moderní předsudek, že „mýtus neobsahuje žádnou pravdu nebo že je třeba jej mravně odmítnout“ a vyvrátit názor, že mýtus je pozůstatkem temných, dávno minulých dob, které ovládaly pověry.

³³ Hübner, K.: Pravda mýtu in Kompendium evangelické dogmatiky, str. 91

2. Modernost a moderní společnost

Pojem modernost označuje určité období lidských dějin spolu s jevy, které ji charakterizují. Spíše než otázka, kde modernost nebo modernita vznikla, je důležitější otázka kdy. Diskuze se vede o století 16., ve kterém je zřetelné navazování na dobu antickou, až po století 19., kdy triumfovala věda, technika a průmysl.³⁴

Modernost je charakterizována těmito jevy: zavedení stabilní politiky, propojováním Evropy, vytvořením politických režimů rozlišujících soukromou a veřejnou sféru, režimů založených na právu, na omezení a kontrole politické moci a schopnosti nastolit demokratický vývoj.³⁵

V náboženské oblasti dochází modernizací k určité laicizaci a odklonu od tradičních náboženství v důsledku vědeckého pozitivizmu a přesunem náboženství do soukromé sféry lidského života. Celkově se dá hovořit o sekularizaci myšlení, které přineslo kritický moderní světonázor překonávající autoritu tradice.

Ekonomiku a průmysl charakterizuje snaha o co nejvyšší efektivitu inspirovanou vědeckým pokrokem, který sama stimuluje a tím zvyšuje zájem

³⁴ Giddens považuje za moderní období posledních dvě stě let, tedy mezi roky 1800-2000. in Sociologie str. 490. Podobně Keller ve své práci Nedomyšlená společnost, str. 7.

³⁵ Podle Badounova Sociologického slovníku, str. 117

o zrychlení růstu racionálních znalostí. Tyto projevy jsou vlastní průmyslovému kapitalismu.³⁶ Podobné teze vedou až k definování tzv. postindustriální společnosti. Často však přeceňují vliv ekonomických faktorů na společenské změny.³⁷

Za základ modernismu a moderního uvažování o společnosti a o světě by se dala považovat myšlenka pokroku. Myšlenka směřování kupředu a to za zlepšování celkové situace, myšlenka historického směřování k lepšímu.

Moderní společnost se proto většinou vymezuje proti tradičnímu pojetí společnosti. Keller dokonce uvádí, že „moderní doba ‘odkouznila’ tradiční svět, zbavila ho jeho čar, tajů a mýtů a buduje novou sociální skutečnost na základě střízlivých, věcných, praktických a vysoce účelných zásad.“³⁸

Moderní společnost se liší od všech typů tradičních pospolitostí především vysokým stupněm generalizace vztahů, které jsou určující pro její fungování. Dalším znakem je proces individualizace, tedy výrazný nárůst významu jednotlivce.

³⁶ Kapitalismus by se dal charakterizovat tím, že přináší (domněle) trvalým růst výroby a stále rostoucí akumulaci bohatství.

³⁷ Giddens je dokonce označuje za „kvazimarkxistické“ v tom smyslu, že ekonomickým faktorům přičítají rozhodující vliv na společenské změny. in Sociologie, str. 494

³⁸ Keller, J.: Nedomyšlená společnost, str. 11

Osamostatněné individuum je poměrně pozdním historickým produktem, který vzniká spolu s rozkladem tradičních sociálních struktur, tradičních vazeb kontroly a ochrany a tradičních hodnotových orientací.

Moderní společnost je také funkčně diferenciovaná, což jí umožňuje fungovat mnohem efektivněji než tradičním pospolitostem, které byly ovšem schopné zajistit svým členům všechny životně důležité potřeby.

Jedním z rysů moderní společnosti je také zesvětštění, které umožnilo volný průchod všem dalším deregulacím. Důležitým znakem je relativně vysoký stupeň její racionalizace. Jednou z vlastností této moderní racionality je vývoj k nadvládě instrumentálního rozumu, což se projevuje znehodnocením všech hodnot, které nelze vyjádřit penězi. Moderní společnost je tedy stále abstraktnější, nesourodější, specializovanější a účelovější.³⁹

Tyto znaky a aspekty mohou přinášet rozšíření prostoru volby, pestrost a rozmanitost, uvolňovat tvořivou energii a efektivněji realizovat záměry. Mohou ale přinášet odcizení, rizika, hrozbu ztráty

³⁹ Keller, J.: Teorie modernizace, str. 60-68

vnitřní integrity, diktát ekonomického myšlení, nárůst slepě instrumentální racionality.

Podle Baumana modernita přináší éru trvalé disharmonie mezi potřebami a schopnostmi. Přináší podezření, že věci nejsou takové, jak se jeví, a že svět, ve kterém shodou okolností žijeme, nemá dostatečně pevné základy na to, aby věci byly skutečně nutné a nevyhnutelné.⁴⁰ Na jiném místě⁴¹ mluví Bauman o modernitě jako o historii času. Modernost je doba, kdy čas dostává svou historii. Dává ji do souvislosti pochopení vztahu mezi prostorem a časem.

2.1. Moderní člověk - vymezení pojmu

Moderní člověk je formován, stejně jako jakýkoli jedinec určitého druhu, prostředím, ve kterém žije. Moderního člověka chápeme jako žijícího uprostřed

⁴⁰ Bauman, Z.: Individualizovaná společnost, str. 75

⁴¹ Bauman, Z.: Tekutá modernita, str. 178

moderní společnosti, jež ho utvářela a utváří, podle vlivů popsaných výše.

Na rozdíl od člověka „tradiční“ společnosti, tedy společnosti, která uchovává hodnoty a pro níž je tradice základní „sociálně konzervující element“,⁴² je pojem „moderní člověk“ mnohem obtížněji uchopitelný. Narušením určitého řádu a zaváděním sociálních a ekonomických inovací, se člověk najednou ocitl v situaci, kdy musí v mnohem větší míře rozhodovat sám o sobě, svém životě a existenci. Na jedné straně je konfrontován s myšlenkou pokroku a neustálého zlepšování, na straně druhé však často dochází k poznání, že tento „pokrok“ skýtá řadu nebezpečí, se kterými se jen velmi těžko vyrovnává.

Myšlenka moderní, racionální a pokrokové společnosti, která směřuje ke stále vyšším cílům, které by měly pozvedat celou společnost a přinášet jí užitek, a kterou uvádějí do praxe moderní lidé, je odpovědná za mnohé utrpení, které je vedlejším efektem onoho pokroku.

Moderní člověk se dostal a dostává do situace neukotvenosti a určitého vaku. Tato neukotvenost a pocit prázdnoty, spojený s pocitem ztráty identity, je mnohdy nahrazován uměle různými násilnými formami ideologií nebo náboženství, které poskytují

⁴² Petrušek, M: Společnosti pozdní doby, str. 144

řád, sílu tradice a jistotu v hodnocení světa a společnosti. Ekonomická prosperita a bohatství nemohou odstranit vnitřní touhu po jistotě a smyslu.⁴³

Moderního člověka tedy pro potřeby této práce definujeme především jako člověka žijícího uprostřed moderní společnosti, která na něj klade určité nároky. Jedním z hlavních nároků, který je charakteristický pro utváření podstaty moderního člověka je tlak na přizpůsobení se současným požadavkům.⁴⁴

Pokud by se totiž jedinec, případně další jedinci odmítli přizpůsobit obecnému pojetí moderní společnosti, vytvářeli by možnost její destrukce a ohrožovali její fungování. Takový postoj by byl krokem zpátky před moderní, racionální a pokrokovou společností a érou, kterou sama tvoří a definuje. Vedl by zpět k primitivismu a barbarství, které jsou podle představy moderní společnosti odsouzeny k zániku a nikoli k pokroku. Keller dokonce mluví o „mýtu rozumné společnosti“, který je sugerován každé nové generaci za účelem udržení statu quo.

Je zajímavé, že *status quo ante* vedl ke stavu současnému a to právě z úrovně „barbarství“, tedy obecně toho, co předcházelo moderní společnosti. Je

⁴³ Fromm, E.: Mít či být, str. 9 a násl.

⁴⁴ Podobně Keller, Nedomyšlená společnost, str. 8

určitým pravidlem, že se aktuální společnost považuje vždy za vrchol dějinného procesu, za konec dějin, kdy se nepředpokládá, že by nastolený řád mohl být změněn nebo zrušen.⁴⁵

Jsme si vědomi toho, že moderní člověk přistupuje k mýtu a mytologii obecně s velkou opatrností, až podezřením. Forma mýtu neodpovídá stylu myšlení moderního člověka, protože vytváří prostor pro kritiku mnoha jevů, které s sebou moderní společnost přináší.

Mytologie poskytuje základ pro nalezení vlastního prožitku v příběhu vlastní cesty zpět do prvotních časů. Mýtus umožňuje ocitnout se náhle, bez jakýchkoli vlastních odboček a hledání, bez namáhavého zkoumání a úsilí, v prvotnosti, v samém středu „archai“, o nichž hovoří.⁴⁶ A právě tento návrat jde proti směru pohybu moderního člověka. Místo cesty kupředu a neustálému pokroku a zlepšování, staví mýtus zcela opačnou perspektivu. Je zakotven v minulosti, ze které čerpá jistotu a považuje ji za ideální stav.

Moderní člověk je celým svým směřováním obrácen do budoucnosti, ve které očekává to, co tradiční

⁴⁵ Příkladem může být historie 20. století v Československu a státech, které vznikly po roce 1989 a 1993.

⁴⁶ Kerényi, K.: Věda o mytologii, str. 16

člověk vidí v minulosti. Ideální stav zlepšování až k ideálu, který ale není nijak vymezen nebo omezen. Moderní člověk je společností, která ho obklopuje v tomto směřování utvrzován. Z našeho pohledu je však tento pokrok stále více zaměřován technicky oproti duchovnímu pokroku a vývoji, což vede k mnoha deformacím. Jak už jsem se zmínil v kapitole o modernitě jako takové, můžeme říci, že moderní člověk je člověk bez základu, bez počátečního bodu, který by ho určitým způsobem charakterizoval a vymezoval jeho existenci v rámci světa, měnícího se stále zrychlujícím tempem.

Moderního člověka chápu jako člověka, který je součástí tzv. „západní společnosti“, tedy společnosti ekonomického blahobytu. Jde o člověka, který je aktivní v oblasti vědy a techniky, urbanizace, kultury a školského systému vzdělávání. Je do značné míry sekularizován, náboženství chápe jako relikv archaických, předvědeckých časů a snaží se ho vysvětlit racionálně. Preferuje materiální hodnoty před duchovními a je snadno ovlivnitelný nástroji masové komunikace. Na úrovni společenského života je u moderního člověka přítomen vysoký stupeň individualizace a osobního vědomí u většiny jedinců, tvořících moderní společnost.

Jsme si vědomi toho, že tento pohled na moderního člověka je kritický. Jsme si ale rovněž vědomi toho, že člověk už svojí podstatou nikdy nemůže zcela naplnit kritéria ideálního stavu, snad pouze jako jednotlivec. Nejde nám tedy o to, abychom člověka před-moderního, tradičního nebo archaického stavěli jako měřítko pro moderního člověka a moderní společnost.

2.2. Moderní a postmoderní

K rozdílu moderního a postmoderního uvádí Bauman jako příklad experiment, kdy se zkoumané osobě předložila obrazová škála, na jejímž jednom konci byl znázorněn pes a na druhém kočka. Badatel zaznamenával, kolik času potřebuje zkoumaná osoba, aby určila, kdy ještě vidí psa a kdy už kočku.⁴⁷ Tento experiment dobře ilustruje nejednoznačný přechod od moderního k postmodernímu a také závislost určení tohoto přechodu na mínění toho, kdo jej posuzuje a interpretuje.

Příklad ilustruje i to, že přechod mezi moderním a postmoderním není naprosto ostrý, ale je spíše určitým procesem, který ještě není dokončen. Z toho pramení i určitá míra napětí při dělení mezi těmito dvěma oblastmi. Moderní znamená určitý systém a

⁴⁷ Bauman, Z.: Úvahy o postmoderní době, str. 7

řád, který jsem naznačil výše. Příliš mnoho lidí přijalo tento řád a jsou s ním do značné míry ztotožnění. Změna světového názoru, snad podložená realitou, je pro společnost velmi náročná a zneklidňující.⁴⁸

Postmoderní by se dalo charakterizovat množstvím možností, „privatizací, deregulací a fragmentarizací“.⁴⁹ Podle Baumana je nejvýraznějším rysem charakterizujícím postmoderní bytí „absence sociálních struktur, jež by jednou provždy určovaly rámce toho, co je možné, současně ale také byly oporou pro to úsilí, jež je orientováno k realizaci kterékoli z vybraných možností.“⁵⁰

3. Historický mýtus a jeho možný význam pro moderního člověka

⁴⁸ Bauman dokonce používá termín „bolestná“, in Úvahy o postmoderní době, str. 9

⁴⁹ Bauman, Z.: Úvahy o postmoderní době, str. 13. Postmodernisté často zdůrazňují rozmanitost a fragmentarizaci na úkor nových forem globální integrace. Giddens, str. 496

⁵⁰ tamtéž, str. 33

3.1. Kosmogonický mýtus

Vyprávění mýtického příběhu se snaží dát odpověď na různé otázky. Jak už bylo naznačeno, dají se mýty rozdělit do několika skupin. V možnostech této práce není zabývat se všemi výše naznačenými kategoriemi a udávat ke každé příklady, a proto uvedu pouze jeden konkrétní příklad mýtu, který dále rozeberu a pokusím se odhalit jeho možný význam a smysl pro moderního člověka.

Za základní skupinu mýtů považuji mýty kosmogonické, které vyprávějí o vzniku světa a jeho uspořádání. Tyto mýty by se daly také označit jako „aitiologické“, tedy ty, které vysvětlují, objasňují a zdůvodňují souhrn jsoचना, celého světa a jeho uspořádání.⁵¹ V této kapitole se budu zabývat konkrétními kosmogonickými (aitiologickými) mýty.

Moderní člověk se v podstatě nemá kam vrátit. Pozitivní věda, pokud se spolehne na ni, mu dokáže popsat fyzikální posloupnost od pramlhoviny k tzv. „velkému třesku“, moderní přístroje dokáží zachytit záření vzniklé jen několik vteřin po vzniku našeho

⁵¹ Heller chápe aitiologické mýty také v užším smyslu jako ty, které „vysvětlují a zdůvodňují přírodní jevy. Např. střídání ročních období, zatmění měsíce či morovou ránu.“ In Heller, J. Starověká náboženství, str. 205

vesmíru, ale co stálo na počátku, tedy na úplném počátku, věda – možná zatím – schopna říct není. Teorie, která by toto řešila neustálým zanikáním a vznikáním vesmírů, je nedostatečná v tom, že není schopna identifikovat bod začátku tohoto koloběhu, prvního hybatele.⁵²

I srovnání evolucionistického názoru na vznik světa a kreacionismu přináší minimálně určité kontroverze. Ideální proces vzniku života na zemi a vzniku živočišných druhů je tak složitý, že se pro neoborníka nebo pro člověka, který není specialistou v daném oboru, stává něčím srovnatelným s náboženskou vírou.

Mýtus oproti tomu poskytuje jasnou zprávu o minulosti. Kosmogonický mýtus vysvětluje přechod od nezjeveného k zjevenému, od chaosu ke kosmu, propojuje konkrétní dobu s dobou mytickou. Tedy s dobou, kdy se určitá věc stala poprvé.⁵³ V této jasné zprávě, která nechce být hypotézou nebo teorií čekající na své potvrzení nebo vyvrácení, se může člověk vrátit ke svému základu a opřít se o něj. Kosmogonický mýtus opakuje stvoření a vztahuje ho ke stvořenému. Toto je jeden z aspektů, který může mít velký význam pro moderního člověka. Mýtus

⁵² Prvního hybatele považují za počáteční bod, před kterým nic neexistovalo. Což vyvolává opět otázku po ryze prvním.

⁵³ Eliade používá termínů „in illo tempore“ a „ab origine“.

není vědeckou teorií, která může být změněna s novými poznatky, ke kterým dospěje výzkum a změni pohled na lidskou existenci a její původ.

Kosmogonický mýtus nechce vysvětlit vznik kosmu fyzikálně, ale vsadit člověka do kosmu jako jeho součást a přivést ho k jeho počátkům. Neexistuje žádná přímá otázka, ale pouze návrat k archai, bez jakékoli otázky. Jde o návrat k základu. Filosofie a další vědní obory se snaží proniknout oblastí jevů, aby mohla popsat to, co „opravdu je“, ale mýtus ustupuje do prvotnosti, aby mohl říct, co „původně bylo.“⁵⁴ Prvotnost je důležitá, protože značí pravost, neposkvrněnost a skutečnost. Potom může sebe sama vnímat jako součást dlouhého řetězce a částečně tak odhalit smysl své existence. Pěkným obrazem to vyjádřil Karl Kerényi, když přirovnal člověka k tisícínásobné ozvěně a jeho původ k úderu prvního tónu.⁵⁵

3.2. Příklady kosmogonického mýtu

Počátek je většinou popisován jako chaos - prázdnota, tedy neuspořádanost, ze které vzniká vše ostatní. Mytologie nevysvětluje původ tohoto chaosu, pouze

⁵⁴ Kerényi, K.: Věda o Mytologii, str. 15

⁵⁵ tamtéž, str. 16

říká, že jde o smíšený stav s potencií zrodit cokoli. Ať už bohy, člověka, rostliny, zvířata, přírodní útvary a zákony, apod.

Pokusím se o určité představení a srovnání kosmogonických mýtů různých světových mytologií. Budu se snažit najít společné prvky a na jejich základě zhodnotit význam těchto mýtů, který by mohly mít pro moderního člověka. Konkrétní příklady ze světových mytologií budu vybírat podle příbuznosti, kterou vykazují jednotlivé kosmogonické mýty. Z důvodu rozsahu práce zvolím jako měřítko pro určení této příbuznosti nebo podobnosti téma vody, které se vyskytuje v různé míře ve většině hlavních světových kosmogonických mytologií. Je zajímavé, že ve většině světových mytologií je v základních kosmogonických mýtech obsažena voda jako prvek, ze kterého se formuje vše výše zmíněné.

Takzvané „akvatické kosmogonie“⁵⁶ odpovídají na antropologické úrovni hylogenii, tedy víře, která vypovídá o lidském původu z Vodstva.

Vodstvo symbolizuje univerzální souhrn vitalit, je zásobárnou všech možností existence. Předchází veškerou formu a podporuje veškeré stvoření.⁵⁷

⁵⁶ Eliade, M.: Posvátné a profánní, str. 91

⁵⁷ Eliade, M.: Obrazy a symboly, str. 153

3.2.1. Afrika

V africké mytologii se o stvoření světa hovoří takto: „Zpočátku vládla tma a celá země byla pokryta vodou. V tomto prachaosu žil sám bůh Bumba. Bumba měl bílou kůži a obrovskou postavu. Jednoho dne se mu zdál svět pustý a tmavý, a tak začal tvořit. Nejdřív stvořil slunce, pak měsíc a hvězdy, a tak se udělalo světlo. Potom se pod vlivem slunce začala vlnit voda a na její hladině vznikly písčiny, ale tak jako voda i tyto ostrůvky byly zcela bez života. Tehdy se dal Bumba znovu do tvoření a stvořil zvířata a mnoho lidí.“⁵⁸

Celý svět byl pustý a tmavý. Stvořitelským zásahem boha vzniklo slunce a další objekty dávající světlo a teplo. Až poté, vlivem slunce se začala vynořovat z vody souš, i když bez života. Bůh tedy přímo netvoří zemi, ale nebeská tělesa, která osvětlují a zahřívají vodu, ze které se pevnina teprve vynoří. Z našeho pohledu se může zdát, že je v této zprávě jistý nepoměr. Stvořit slunce, měsíc a hvězdy je mnohem náročnější než vyzdvihnout několik ostrovů z oceánů. Toto lze udělat vysoušením či umělým navezením materiálu, ale umístit na nebeskou klenbu slunce a hvězdy je neúměrně těžší. Tento pohled se však snaží o racionální formování příběhu, který je

⁵⁸ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 56

nám předkládán a je veden snahou příběh rozebrat a analyzovat jeho části tak, aby se staly součástí řádu a zákonů, které uznáváme nebo vyznáváme.

Když pomíneme nebeská tělesa a zaměříme se pouze na obraz vody a z ní se vynořujících ostrůvků, máme před sebou přímo symbol veškerého stvoření.⁵⁹ Z vody, ze zásobárny všech možností se vynořuje pevnina, na které mohou žít lidé. V tomto případě se země nevynořuje na přímý příkaz boha nebo jeho přímou silou, ale vynoření je následkem jeho stvořitelského aktu. Po tom, co je připraven základ, je možné pokračovat. Voda i souš byly bez života a je potřeba stvořitelského aktu k tomu, aby život vzniknul.

3.2.1.1. Egypt

V Egyptské mytologii, která má velmi propracovaný systém, je hlavní důraz kladen na vytváření světového řádu a téma posmrtného života. Základním tématem

⁵⁹ Eliade, M.: *Obrazy a symboly*, str. 153

teologií ovlivňovaných mytickými tradicemi je stvoření, vznik světa.⁶⁰

Podle jedné představy Nekonečno, Tma a Skrytost, tedy Praoceán představovaly chaotický prastav. Z této pravody byla vyzvednuta prahora, prapahorek Benben. Zde je možné vidět paralelu mezi vystupováním souše z každoročních záplav, které zúrodnily půdu v záplavových oblastech. Podle slov boha Re, byl on sám na počátku v pravodstvu: „Zavolejte mé Oko a bohy Šowa, Tefnut, Géba a bohyni Nút, dále každého, kdo byl se mnou, když jsem byl v pravodstvu, a také pravodstvo Núna. ... Nakonec se vrátím do pravodstva tam, kde jsem vznikl.“⁶¹

V tomto mýtu je naznačen i opačný proces stvoření a to rozpuštění v pravodstvu, ve kterém všechno mělo svůj počátek. Ponoření nebo opětovné vnoření se do vod počátku je symbolem návratu do pre-formálního stavu, tedy „opětovné začlenění do nerozlišeného světa preexistence.“⁶² Na tomto místě je patrná dvojznačnost symbolu vody, vodstva, pravody. Tento symbol může značit stejně dobře zrození či stvoření, ale také smrt a návrat do chaosu.

⁶⁰ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 110. Heller, J. Starověká náboženství, str. 88-95

⁶¹ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 111. Slunce vystupující z pravodstva – bůh Herisef, str. 125. Heller, J. Starověká náboženství, str. 35

⁶² Eliade, M.: Obrazy a symboly, str. 153

Potopení do Vody neodpovídá definitivnímu uhašení existence, ale značí přechodné znovuzачlenění do nerozlišenosti, po kterém následuje nové stvoření. Vody mají neměnnou desintegrační funkci, která rozpouští formy, smývá hříchy, očišťuje a obnovuje. Jejich podstatou je stav zárodečnosti a latentnosti.

3.2.2. Amerika

Severoamerické mýty mluví o pravodě. V jednom z mýtů vystupují blíženci, kteří v mýtech severoamerických indiánů vystupují často, jejichž matka spadne z nebe do pravody a usadí se na zemi spočívající na zádech želvy. Oba její synové-dvojčata, Křemínek a Poupě⁶³ se hádají už v matčině lůně. Po narození každý zvlášť začne zalidňovat zemi. Poupě se domnívá, že svět, který vytvořil jeho bratr je pro člověka příliš nepřátelský. V takovém světě by mohl člověk snadno zahynout a proto se snaží o nápravu. Přetvoří například obrovského moskyta stvořeného Křemínkem do jeho dnešní velikosti. Křemínkovi se zase nelíbí svět stvořený podle Poupěte. Řeky například tekly oběma směry, aby byla plavba snadnější. Oba bratři tak dlouho předělávají práci

⁶³ Jinde také Syn Vod a Syn Slunce.

toho druhého, až vznikne svět v dnešní podobě. Podle mýtu ani příliš dobrý, ale ani příliš špatný.

V jiné verzi tohoto příběhu začíná stvoření v nebi, odkud spadne do vody žena, kterou ptáci udržují nad hladinou. Pak některé zvíře přinese z mořského dna hlínu a z ní vznikne pevnina. Potomci ženy jsou pak účastni stvoření živých tvorů.⁶⁴

V případě tohoto mýtu vše začíná pádem odkudsi ze shora. Pádem ženy, matky, která porodí dva stvořitele světa soupeřící o jeho podstatu. Země spočívá na zádech želvy a jinak se o ní nemluví. Želva jako vodní tvor, která na svých zádech nese možnost dalšího tvoření a přetváření. Představa toho, že země musí plavat⁶⁵ jsa obklopena vodou je svým způsobem přijatelná. Nicméně v první verzi příběhu země již existuje.

Ve druhé verzi příběhu se některé zvíře ponoří a přinese z mořského dna trochu hlíny, ze které vznikne celá pevnina. Zde jde tedy opět o vynoření z vody a vytvoření pevniny, tedy něčeho pevného uprostřed vod, do kterých všechno klesá a rozpouští se. Žena je nad hladinou držena ptáky do té doby než se objeví „ostrov“. Ani v jedné verzi se nejedná o konkrétní stvořitelský akt a je pouze konstatováno, že země

⁶⁴ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 70-71

⁶⁵ Podobně v Japonské mytologii in Světové mytologie, str. 310

vznikla. Teprve dalších úprav světa se ujímají blíženci narození z nebeské matky.

Zajímavým aspektem je také přítomnost zvířat. U severoamerických indiánů je „ve velké části mýtů o stvoření světa řeč o zvířatech. Tato zvířata, divoká i domestikovaná, byla původně lidmi, kteří se pod vlivem určité mytické události proměnili ve zvířata.“ Často to byli tzv. „kulturní rekové“.⁶⁶

Ve střední Americe je mnoho variant stvořitelského mýtu. Vybereme tedy opět pouze ty, které se dotýkají tématu vody.

Praotec Inků Manko Kapak se podle jedné z variant vynořil z vod posvátného jezera Titicaca a se svou sestrou naučil lidi různým kulturním dovednostem. Na Manko Kapakovo zavolání se objevilo slunce, jehož kult předal lidem. Jeho potomci pak vládli lidem.⁶⁷

U Mayů se všechny mýty shodují v tom, že svět prožil tři období. V prvním byla zpočátku všude voda. Stvořitelé volali zemi a ta se objevila. Bohové ji osadili stromy, vyznačili místa řek a oživili ji zvířaty. Zvířata ale nemluvila, a proto se nemohla modlit k bohům. Proto byla vytvořena také postava z hlíny, která již mluvit uměla, ale bohové s ní nebyli

⁶⁶ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 71

⁶⁷ tamtéž, str. 91

spokojeni, protože nebyla silná ani rozumná a k tomu se ještě mohla ve vodě rozmočit. Ve druhém období stvořili bohové dřevěné bytosti, ale ani s nimi nebyli spokojeni, a proto na ně seslali potopu⁶⁸, která je zahubila. Ve třetím období uhnětli bohové člověka. Poté co čtyři vybraní spatřili nejhořejší část světa byla na lidské oči seslána mlha, aby se lidé nerovnali bohům. Pak byly stvořeny ženy.⁶⁹

V jihoamerických mýtech se hovoří pouze o „nebeských vodách“, ve kterých bydlí Amana, krásná mladá žena s hadím tělem od pasu dolů, a která je stvořitelkou.⁷⁰ Je nejen stvořitelkou, ale i bohyní vod.

Pojetí vody jako živlu, z něhož všechno vzniká je opět stejné jako v předchozích případech. Zajímavá je zmínka o jezeře,⁷¹ ze kterého se vynořuje bůh. Už to, že bůh přebýval v jezeře, tedy vodě, ze které vzešel nebo kterou prošel, je zajímavou obměnou, kdy je místo vody nebo vodstva obecně uváděno konkrétní jezero.

3.2.3. Přední Asie

⁶⁸ Ve středoamerických mýtech existuje řada mýtů o zničení již stvořeného světa potopou

⁶⁹ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 97

⁷⁰ tamtéž, str. 83

⁷¹ Jezero Titicaca

3.2.3.1. Sumer

Vesmír stojí uprostřed světového oceánu, z něhož se vyloučila beztvará hmota obsahující zemi i nebe.⁷² Tyto představy se vytvářely ve vrcholné době sumerských dějin v polovině třetího tisíciletí př. n. l. „V těchto představách splývá kosmogonie s teogonií, kdy o vzniku světa vypráví stejný příběh jako o vzniku bohů. Souvisí to patrně s tím, že každé sumerské město mělo svého boha nebo dokonce panteon a tím i speciální mytologii.“⁷³

Jedním z výkladů vzniku jsoucna je ve starých mezopotámských mýtech i stvoření vzniklé bojem, tedy přemožením nicoty a chaosu personifikované určitou archetypální příšerou.⁷⁴ V jednom z těchto mýtů bůh Ninurta zničí podsvětního vládce Asaga. Po tomto činu vystoupí z podsvětí pravodstvo a zaplaví zemi tak, že není možné ji obdělávat a žít na ní. Proto Ninurta ohradí Sumer kamenným valem, aby vodu zadržel a záplavu svede do Tigridu, zřídí zavlažovací systém, který zlepší obdělávání země a její úrodnost.⁷⁵

3.2.3.2. Babylon

⁷² Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 137

⁷³ Heller, J.: Starověká náboženství, str. 205

⁷⁴ Heller používá termín „prapříšera“.

⁷⁵ Heller, J.: Starověká náboženství, str. 207

Babylonský epos Enuma eliš, který se nazývá podle počátečních slov, který znamenají „Když nahoře...“.⁷⁶ Podle tohoto mýtu nebe a země neměly název čili neexistovaly. Existovalo jen Apsu, sladkovodní moře, říše Enkiho, které je možné ztotožnit s oblastí kolem ústí Eufratu.⁷⁷ V tomto ztotožnění je patrná deifikace tohoto prostoru. Tiámat, tedy „prapříšera“, je ztělesněním prachaosu. Má podobu draka nebo ženy. Tiámat znamená „moře“. Apsu a Tiámat smísili své vody a z jejich spojení vznikla řada bohů.

3.2.3.3. Akkad

Akkadské mýty mají předlohu v sumerských mýtech. Na rozdíl od sumerských však obsahují akkadské mýty mnohem více reflexe údělu člověka. Příkladem může být epos o Gilgamešovi,⁷⁸ jehož kanonická verze byla objevena v Assurbanipalově knihovně. Začátek záplav je vysvětlován jako zásah bohů, kteří chtějí zničit lidstvo. Přežívá pouze konkrétní člověk varován bohy. Jeho loď, ve které přežije řádění vodního živlu, se zachytí na hoře, jež se vynořila z vod jako ostrov.⁷⁹ Opadnutí vod je začátkem nového věku

⁷⁶ Enuma eliš I. tabulka: Když nahoře nebesa nebyla pojmenována, dole země jménem nebyla zvána, tu prastarý Apsú, jejich zploditel, a životodárná Tiámat, rodička veškerenstva, své vody smísili dohromady. (<http://cody.mysteria.cz>)

⁷⁷ Kulcsárová, Z.: Světové mytologie, str. 150

⁷⁸ Balabán, M. Tydlitátová, V.: Gilgameš, str. 62

⁷⁹ Balabán, M. Tydlitátová, V.: Gilgameš, str. 192

3.2.4. Řecko

V jednom z více řeckých vyprávění o vzniku světa se v mytologii uvádí jako původce všeho Ókeanos, kterého Homér nazývá „prapůvodem bohů“ a „prapůvodem všeho“.⁸⁰ Jedná se o říčního boha, který je proudem vlévajícím se sám do sebe. Byl nevyčerpatelně plodný a poté co z něj vše vzniklo, obtéká nyní a napořád nejzazší končiny země.⁸¹ Všichni bohové a všichni živí tvorové vznikli v jeho proudu.⁸² Toto stvoření zplodil s bohyní Téthys, která je právem označována jako „matka“. Tato pradvojice se již delší čas zdržuje od aktu plození.

Na tomto mýtu je vidět charakteristická vlastnost vody, kterou jsem popsal už výše. Ókeanos je hranicí a vymezením, oddělením dvou světů. Stvoření stanovuje pevný počátek, který je dán stvořitelským aktem. Toto stvoření již dále nepokračuje, protože tím by se náš svět stal nepevným a vodě podobným. Koloběh rození a umírání, tvoření a zanikání by nemohl existovat.

⁸⁰ Homér: Illias XIV

⁸¹ Kerényi, K.: Mytologie Řeků I, str. 21

⁸² Graves, R.: Řecké mýty I, str. 26

3.3. Možný význam historického mýtu pro moderního člověka

Pokud se moderní člověk zamyslí nad významem mýtu, a to ať už jako nad pozůstatkem „kolektivního myšlení“⁸³ nebo jako nad výtvořem „primitivního“ lidstva, nemůže nevidět určité sdělení, které je srozumitelné a pochopitelné i pro člena moderní společnosti. Záleží na způsobu interpretace a uchopení konkrétního mýtu. Obecně lze ale říci, že význam mýtu spočívá právě v jiném pohledu na svět a jeho skutečnost, dějiny, smysl lidské existence.

⁸³ Eliade, M.: Mýty sny a mystéria, str. 14

V tomto oddíle budeme vycházet z hodnocení kosmogonického mýtu, a některých jeho konkrétních příkladů, které jsme uvedli.

U kosmogonického mýtu považujeme za jednu z klíčových výpovědí právě jeho zprávu o tom, že vznikl svět. Podle vědeckého pohledu jde o souhru různých fyzikálních jevů a sil, které daly v jediném okamžiku vzniknout našemu vesmíru a umožnily nastavení podmínek ke vzniku obyvatelného světa, života a také člověka. Pokud moderní člověk není specialistou v oboru astrofyziky a příbuzných oborů, je na tom podobně jako člověk tradiční společnosti, která vznik světa vykládala myticky.

Jak jsme viděli na konkrétních příkladech, je stav „před stvořením“ vnímán jako stav chaosu, neuspořádanosti, neforemnosti, temnoty. Až poté přichází buď stvořitelský zásah určitého božstva nebo se pouze konstatuje, že nastává změna, která dává jsoučnu počáteční bod a jasné obrisy.

Mýtus nepopisuje a nevysvětluje, kde se vzal onen chaos a temnota. Musím ale konstatovat, že toto nevysvětluje ani moderní věda. Význam toho, co mýtus popisuje, spatřuji především v tom, že podává jiný pohled na věc vzniku vesmíru, světa, společnosti

a člověka. Jedním z přínosů mytického myšlení je to, že ukazuje skutečnost z různých stran. Když sledujeme zprávu kosmogonického mýtu, že před tím než vznikla země, bohové - tedy určitý řád - a člověk, nebylo nic. To, co bylo „před“ tím, nemělo jméno nebo bylo nazýváno jmény, která měla vyjádřit onen stav „před“.

Mýtus stanovuje určitý počáteční bod, za který už nejde. Stanovuje určitou hranici, která zároveň vymezuje oblast působení člověka. Jasně říká, že pro člověka není zjiřitelné, co bylo na úplném počátku všech věcí, tedy co bylo před chaosem. To snad mohou nahlédnout pouze bytosti, které se podílejí na stvoření člověka a jsou určitým způsobem minimálně o jednu třídu výše než člověk. Čas a prostor jsou, existují, vesmír existuje, člověk rovněž. Má smysl snažit se poznat nepoznatelné? Není podstatnější začít tam, kde je počátek zřejmý a věnovat se důležitým otázkám? Vznik života, lidského života, ať už má jakékoli vysvětlení prvotního hybatele, zůstane v kategorii zázraků. Tedy v kategorii, které rozumí archaický i moderní člověk.

O symbolice vody vyjadřující neformnost a nejlépe vystihující preformálnost jsem už hovořil výše. Tuto symboliku mytického jazyka chápe i moderní člověk. I v moderní době jsme svědky povodní a záplav, po

kterých se zničená země pomalu vrací k životu. Povodní, které překonají i důmyslné lidské výtvary na ochranu proti nim. Lidstvo se s určitou pravidelností setkává i s tzv. vlnami tsunami, které ničí i daleko ve vnitrozemí. I při rekreačním využívání vodního živlu může dojít k utonutí a ostrov jako symbol záchrany pro tonoucí nebo přeživší leteckou či lodní katastrofu v oceánu je obecně platný. Tomuto obrazu vody jako ničitelky rozumí i moderní člověk.

Na druhé straně se o vodě v dnešním kontextu mluví jako o cenné surovině, které začíná být nedostatek. Voda dává život, bez vody život zaniká. Čistá případně pitná voda⁸⁴ je vzácnou tekutinou dávající život nejen rostlinám a zvířatům, ale i člověku. Člověk sám se ze dvou třetin skládá z vody, voda je pro něj životně důležitá. Už v prenatálním stadiu je člověk oklopen plodovou vodou, ze které se rodí na svět. Toto vše moderní člověk ví a zná.

Jedním ze způsobů interpretace by tedy byla racionalizace mýtu a jeho představení jako jiné formy popisu toho, k čemu dospěla moderní věda. Tedy pohled očima moderního člověka na zprávu vzniklou ve zcela jiném časovém období. Jako zprávu o významu vody pro člověka tehdejší doby, ať už se

⁸⁴ Stále roste procento vodních zdrojů znečištěných lidskou činností. (WHO)

jednalo o řeku Nil nebo jezero Titicaca. Tedy záplavové hospodářství, doprava nebo rybolov.

Vysvětlení mýtu pomocí racionalizace, jak už jsme zmínili v kapitole 1.3.3., tedy „euhémeristicky“, však do značné míry zjednodušuje a zplošťuje celkový obraz mýtu. Toto vysvětlení je vysvětlením moderního člověka, který chce být středem světa, středem stvoření, absolutním člověkem, na něhož nemají vliv věci tzv. „iracionální“. Do těchto věcí či fenoménů můžeme zařadit ty, které se nedají změřit, zvážit přepočítat na finanční ekvivalent nebo nezapadají do ideologie pokroku. Takové vysvětlení vyjadřuje nedůvěru ke schopnostem tvůrců a tradentů mýtů, vnímat a přijímat i jiné fenomény než ty, kterými se zabývá dnešní společnost a které vnímá jako nejdůležitější.

To, že se mnoho světových mytologií shodne na podobných obrazech o stvoření světa – v našem případě ve spojení s vodou, která je pouze jedním symbolem z mnoha v mýtech se vyskytujících a podstatných - může naznačovat, že určité věci vnímali tehdejší lidé podobně, i když od sebe byli vzdáleni distančně i kulturně.⁸⁵ Téma vody, které se objevuje

⁸⁵ Krupa, V.: Polynéska kosmogonie, str. 11: „Když se porozhlédneme po světě, zjistíme, že dalekosáhlé obsahové podobnosti se vyskytují i mezi mytologickými soustavami těch nejbližších národů a to zřejmě poukazuje na existenci společných postojů, myšlenkových postupů a racionálního poznávacího jádra.“

v mnoha mytologiích vyjadřuje shodu v přemýšlení členů tzv. archaické společnosti o věcech, které byly životně důležité.

Vznik kosmogonického mýtu ukazuje, že i tehdejšímu člověku výrazně záleželo na tom, aby určitým, jemu vlastním způsobem, uvažoval o vzniku světa a lidského rodu.

Mytická zpráva nemusí mít historicko-vědecký základ, aby měla důležitost pro tehdejšího člověka a dokonce ani pro člověka dnešního. Například zpráva o potopě naprosto nemusí být historickou reminiscencí, ohlasem určité historické záplavy.⁸⁶ Ohrožení vodou může být v mytickém jazyce výrazem ohrožení života obecně – archetypálně. Může být existenciálně-lidskou výpovědí o tom, jaké nejistotě byl vystaven tehdejší člověk při zachování obživy nebo života. Způsob jakým to mýtus činí je samozřejmě přizpůsoben době vzniku konkrétního mýtu.

Lze například říci, že za určitou úspornost podání vděčí mýty mnoha národů ústnímu způsobu tradování z pokolení na pokolení a jejich všeobecné znalosti konkrétního společenství. Mýtus lze také považovat za velmi důležitou a podstatnou součást tzv. „naivní

⁸⁶ Heller, J.: Starověká náboženství, str. 217

filozofie, do které patří i jisté vrstvy jazykové sémantiky, stereotypy a klišé uplatňující se v symbolice, v metafoře a v sémantické motivaci vůbec. Ve fázi, kdy se ještě mýty cítí jako živé, jazyk neoplývá abstraktními výrazy.“ Proto používá názorných a obrazných prostředků.⁸⁷

Tyto obrazy jsou v mnoha případech pro moderního člověka pouze jednorozměrným sdělením, které nese pouze základní význam, jenž obraz vyjadřuje sám o sobě, oprostěný od symbolického významu. Mýtus není moderním člověkem chápán jako teoretické zobecňující myšlení, které je nedílným prvkem společenského vědomí, ale jako nesprávná výpověď o minulosti, která podle historicko-kritických měřítek probíhala zcela jinak. Tímto pohledem se však moderní člověk připravuje o podstatu mytického sdělení, které spatřuji v relativizaci lidské existence, lidského vývoje a stavu mezilidských vztahů. Pokud se totiž člověk dívá na svoji existenci jako na existenci, která má základ mimo ni samu, mění se celkový pohled na smysl lidské existence a výchozí bod tohoto uvažování.

⁸⁷ Krupa, J. Polynéska kosmogonie, str. 12

4. Příklad konkrétního nehistorického mýtu a jeho možného významu pro moderního člověka

4.1. Historické a nehistorické - Časovost

Kosmický mýtus vypráví, jak vznikl Kosmos. Tento proces tvoření a stvoření je zachycen v mnoha rituálech nebo zvycích, které se zachovaly až do moderní doby, kde přežívají zamaskovány a zahaleny. Opakováním těchto rituálů se opakuje i přechod od Chaosu ke Kosmu. Tyto rituály jsou tedy „aktualizací kosmogonie, ve které se mýtus stává opět

přítomným.⁸⁸ Je v nich důležité stanovení určitého bodu, ve kterém se vše začíná. Pevný bod, v němž má základ celý Kosmos, celé stvoření, celý systém.

Tento bod je důležitý i pro stanovení určitých dalších časových období, jejich vymezení a plynutí. V těchto rituálech je nastolen „Pračas“, tedy stav, ve kterém se odehrálo Stvoření.⁸⁹ Nehraje tedy roli, zda se rituál odehrál před rokem nebo před sto lety, ale vždy znovu představuje a zpřítomňuje jednu a tutéž věc.

Pro moderního člověka má časovost v jeho životě významnou roli. Oddělování minulého času od času, který nastane je přirozenou součástí vnímání lidské existence, která se ubírá neustále kupředu. V mnoha případech dochází k redukování významu tohoto vnímání času na čistě ekonomickou rovinu, která čas vnímá pouze jako fiskální období. I přes to je ale vnímání času rozděleného jedním dnem na starý a nový rok slaveno ve velké míře po celém světě jako svátek.⁹⁰ Podobně jsou slaveny i individuální svátky, jako připomenutí narození nebo jiných významných událostí, které jsou důležité v životě konkrétního člověka.

⁸⁸ Eliade, M.: Posvátné a profánní, str. 55

⁸⁹ tamtéž, str. 49 a 55

⁹⁰ Oslavy Nového roku 31. ledna

Eliade dokonce hovoří o „přetržitosti a nesourodosti Času“, ⁹¹ která existuje v čase radovánek a podívané, v čase svátečním. Jsou to časy s „rozmanitou intenzitou“, ⁹² které odděluje obsah vyplňující čas, jako když člověk poslouchá svou oblíbenou hudbu nebo když je s milovanou osobou. V těchto případech se nachází ve zcela jiném časovém rytmu, který se liší od pracovního času.

O narození jsem se již zmínil, ale důležitým mezníkem v životě moderního člověka je zcela jistě také smrt. I když přímo okamžik smrti leží na hranici života a není tedy prakticky jeho součástí, každý člověk se smrtí zaobírá a myslí na ni, a proto je určitým způsobem součástí jeho života. Ať už se jí člověk snaží oddálit zdravou výživou a tělesnými či duševními cvičeními nebo ho strach z ní stresuje a kazí mu klidný spánek a nebo je k ní lhostejný, vysmívá se jí, či ji provokuje. Ve všech těchto a dalších případech k ní zaujímá určitý postoj.

Na rozdíl od mytického člověka, tedy toho, který vnímá mýtus jako absolutní pravdu a posvátný příběh odehrávající se v posvátném čase, který rozumí symbolům a obrazům mýtu a vnímá smrt jako přechod z jednoho stavu bytí k jinému, chápe

⁹¹ Eliade, M.: Posvátné a profánní, str. 50

⁹² tamtéž

moderní člověk smrt jako konec své existence, jako absolutní konec.

Tyto příklady časovosti a významných událostí, které souvisejí s časem uvádím jako předpoklady pro mnou vybraný příklad nehistorického mýtu, který bych mohl charakterizovat jako neomezený pokrok,⁹³ panování nad časem, nenahraditelnost lidství. Jestliže tedy shrneme tyto charakteristiky do určitého pracovního pojmu, který chci uvést jako příklad konkrétního nehistorického mýtu, budu používat termínu „mýtus Člověka“ nebo „lidský mýtus“. Tento mýtus bych chtěl úžeji vymezit jako ten, který se týká člověka moderní společnosti a moderní doby, tak jak jsem je vymezil výše.

Tento mýtus odpovídá vymezení mýtu, které poskytuje Eliade jako: „lidské chování a současně jako civilizační prvek.“⁹⁴ Toto vymezení mýtu odpovídá jeho významu v tradičních společnostech. Na úrovni individuální, tedy osobní zkušenosti přezívá mýtus v různých formách neustále. Podle Eliadeho se mýtus na úrovni osobní zkušenosti nikdy nevytratil, „moderní člověk ho prožívá ve snech, fantaziích, stesku a bohatá psychologická literatura nás navykla nacházet velké a malé mytologie

⁹³ Fromm dokonce mluví o „náboženství Pokroku“ in *Mít nebo být?* str. 9

⁹⁴ Eliade, M.: *Mýty, sny a mystéria*, str. 16

v nevědomé a polovědomé činnosti každého jedince.⁹⁵

Chceme ale představit nehistorický mýtus, který má konkrétní význam pro moderního člověka a pro moderní společnost jako celek. Neomezuje se tedy pouze na jednotlivce a jeho individuální vnímání mytického.

4.2. Mýtus Člověka

V moderní společnosti není vnímáno narození dítěte jako pokračování rodové tradice nebo linie, která sahá daleko do minulosti, až ke vzdáleným předkům dávných dob, až k počátku ve stvoření. Narození je vnímáno jako oslava lidství, jako akt, při kterém člověk dokazuje svou jedinečnost a vlastními silami vytváří nového člověka. Nepotřebuje stvořitele, ale tvoří sám. Je ve středu dění a nad ním není žádná moc, která by mohla nějakým způsobem toto měnit. K takovému obrazu rozhodně přispívá moderní věda, která poskytuje množství informací o anatomii člověka, procesech, které probíhají v lidském těle.

⁹⁵ tamtéž, str. 16

Dokáže s určitou pravděpodobností předvídat závažné choroby a tyto choroby také léčit.

Bílé pláště, nemocniční sály a laboratoře se staly do jisté míry místy, v nichž se rozhoduje o bytí či nebytí člověka. Konkrétním příkladem může být porodní sál, na kterém rodička potřebuje odbornou asistenci k tomu, aby bez problémů porodila své dítě. Člověk-lékař, kterého vyškolila moderní věda, je tím, kdo může rozhodnout o životě a smrti lidského jedince. Z této skupiny lidí se tedy stává kasta, která je určitým způsobem oddělena a uctívána, protože zná⁹⁶ tajemství rozhodující o uzdravení nebo smrti.

Moderní společnost řeší jevy jako umělé přerušení těhotenství, které v základu jde proti myšlence zachování rodové tradice a prodloužení historické linie, klonování lidských orgánů či dokonce lidského jedince – i když snad pouze na teoretické rovině.

Na těchto příkladech chci ukázat, že se moderní člověk dotýká života v jeho nejvlastnější podobě a manipuluje s věcmi, které souvisí s jeho naplňováním. Tato manipulace souvisí se stvořením a projevuje se i ve vztahu ke druhým lidem a

⁹⁶ Dodávám, že s pyšným sebevědomím, které se snaží zakrýt relativnost tohoto poznání. Z mého pohledu se jedná o pouhý domnělý status rozhodčího v otázkách života a smrti, který se omezuje na převážně mechanicko-chemické působení na lidské tělo a v drtivé většině pomíjí druhou stránku lidské bytosti, tedy duševně-duchovní.

k okolnímu světu. Oproti mýtu a lidem tradičních společností, kdy byl člověk stvořen do určitého předem daného světového řádu, se člověk v „mýtu Člověka“ stává sám sobě stvořitelem a je také tvůrcem světového řádu, neomezeným pantokrátorem nad přírodou planety Země a s ambicí dobývat vesmír až na sám jeho konec.

Z tohoto postoje není patrné žádné znepokojení, žádná nejistota nad existencí člověka ve světě. Ještě výrazněji se tento postoj projevil po ukončení tzv. „studené války“, která v sobě nesla hrozbu nukleární války,⁹⁷ jejíž rozpoutání mělo potenciál ukončit veškerou civilizaci a možná veškerý pozemský život. Současná hrozba globálního terorismu nedosahuje takové míry zneklidnění a znepokojení, týkajícího se zničení celé lidské civilizace. Člověk stojí pevně uprostřed světa, který ovládá pomocí nástrojů a sil, které sám vytvořil nebo uvádí v pohyb.

Jak vyplývá z předchozího, v termínu „mýtus Člověka“ nemáme na mysli mýtus určitého konkrétního člověka, ale moderního člověka obecně. Moderního člověka jako souhrn všech lidských existencí, které se podílejí na tvorbě tohoto mýtu a které tento mýtus považují za absolutní pravdu, pokládají ho za skutečnost a věří mu.

⁹⁷ Fromm, E.: Mít nebo být? str. 10

Tento mýtus tedy vykazuje znaky podobné náboženskému přijetí určitých skutečností. Hovoří se například dokonce o „chrámech konzumu“⁹⁸, tedy obřích nákupních centrech, kde se člověk utvrzuje v tom, že cesta, kterou se ubírá je správná a poskytuje mu vše dobré ve velké hojnosti. V extrémním případě by se dalo hovořit o pravidelném rituálu spočívajícím v návštěvě těchto „chrámů“, který obsahuje i společenský kontakt se stejně smýšlejícími lidmi. Modernímu člověku se tímto a mnoha dalšími způsoby dostává ujištění a potvrzení o jeho hmotné zajištění, která je vnímána jako nejvyšší meta.

Max Weber uvádí, že nábožensky nebo magicky motivované jednání je také ve své původní podobě jednání vcelku racionální, a i kdyby operovalo určitými fantastickými prostředky a sledovalo zvláštní a podivné cíle, přece užívá prostředků, ke kterým došlo svou vlastní zkušeností.⁹⁹

Fantastickými prostředky mohou být v našem případě mediální manipulace se sebe-vědomím člověka a tělesnou stránkou lidství, které představují pouze jeden určitý, oficiální ideál krásy. I tato manipulace vychází z archetypálních vzorců, kdy například absence oděvu, který je symbolem opotřebení časem,

⁹⁸ Podle Kellera

⁹⁹ Weber, M.: Sociologie náboženství, str. 121

symbolizuje rituální nahotu implikující nečasový model nebo rajský obraz.¹⁰⁰ Nahota použitá v mediálních marketingových prostředcích nám předkládá představu, že pouze s určitým lidským výtvořem se člověk stane mladším a krásnějším, případně zůstane mladým a krásným, jako „tehdy“ v určité době počátku, kdy ještě mladý, případně krásný byl. Je to člověk, který dokáže prodloužit lidský život a změnit danosti času, které se na první pohled projevují stárnutím.

Moderní člověk se ve stále nových pokusech snaží svou osobní i sociální existenci založit na „své vlastní moci, ať už jde o náboženské nebo nenáboženské ideologie, o rozum, vědu nebo technologicko-civilizační pokrok.“¹⁰¹ Právě to, se v mytické řeči vyslovuje například v biblickém příběhu o pádu,¹⁰² kdy had pokušitel sugeruje člověku, aby vsadil pouze na své vlastní možnosti a „překonal ontologickou diferenci vůči Stvořiteli“,¹⁰³ čímž se mu otevřou oči a bude jako Bůh znát dobré i zlé.¹⁰⁴

Podle Arthura Richa jde o to, že „vědět“ má pro starý svět vždycky také smysl „moci“, a dále že formule „dobré i zlé“ může mít v hebrejštině význam

¹⁰⁰ Eliade, M.: Posvátné a profánní, str. 94

¹⁰¹ Rich, A.: Etika hospodářství I, str. 164

¹⁰² Genesis 3. kapitola

¹⁰³ Rich, A.: Etika hospodářství I, str. 164

¹⁰⁴ „Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojíte, otevřou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé.“ Genesis 3, 5

„všechno“, případně disponovat vším. Vyjadřuje se tím tedy totální bytí, od víry odpoutané moci, kdy „člověk v poslední instanci si sám dovoluje dělat všechno, co může dělat, neomezován ani božským ani lidským.“¹⁰⁵ Člověk počítá jen se sebou samým, dává nejvyšší prioritu svým vlastním potřebám, přáním, nadějím a ambicím a dialogickou existenci, ať už s určitým duchovním nebo druhými lidmi, převrací v „monologicko-monokratickou.“¹⁰⁶

Mýtus moderního člověka je ve své postatě zbožštěním představy o člověku. Člověk už není obrazem Božím, ale stojí Bohu na roveň. Dosahuje stále nových a nových schopností, kterými stoupá stále výš po pomyslném bábelském zikuratu. Bůh je chápán jako určitá meta, které je možné dosáhnout a překonat ji.¹⁰⁷ Člověk doletěl do nebe, překonal vzdálenost dělící ho od Měsíce a hvězd. Člověk se stal sám sobě bohem, tedy něčím absolutním, co nelze překonat, co nelze zrušit.

¹⁰⁵ Rich, A.: Etika hospodářství I, str. 165

¹⁰⁶ tamtéž, str. 165

¹⁰⁷ V reklamě na nový vůz automobilové firmy Ford je použit tento slogan: „Nadpozemský vůz za pozemskou cenu. Dokonalost už nemusí být jen výsadou bohů. Ford Mondeo Titanium.“ Respekt 7. – 13. 2008

4.3. Možný význam nehistorického mýtu pro moderního člověka

Pojetí „mýtu člověka“, které jsme nastínili výše, vychází z určitého lidského vědomí absolutního, které poskytuje tomuto mýtu základ. Moderní člověk se považuje za vrchol civilizační škály. Potřebuje se však na této škále určitým způsobem orientovat. Aby mohl sebe umístit na jeden konec, musí vymezit, co stojí na opačném konci této stupnice. Pro moderního člověka je tímto protějškem iracionální, mýtus, materiální nedostatek, technická zaostalost atd. K poměrování svého postavení tedy potřebuje měřítko, které by mu vymezilo relativně nejlepší postavení oproti jiným. „Právě měřítko vytváří každý jev,“¹⁰⁸ tvrdí základní princip vládnoucí moderní vědě. Toto měřítko znamená zároveň také určitý postoj a moderní člověk potřebuje pro potvrzení své existence něco, co by mohl označit za horší. Dokázat, že je něco absolutní, vyžaduje ale stejnou míru víry, ať už se jedná o víru v Boha nebo v člověka.

Nehistorický mýtus potřebuje moderní člověk, stejně jako archaický člověk potřeboval mýtus z našeho pohledu historický. Tedy k tomu, aby určitým způsobem ukotvil svoji existenci a dal jí určitý smysl a řád. Tento řád ale musí podléhat určitým kritériím,

¹⁰⁸ Eliade, M.: Mýty sny a mystéria, str. 113

kteřá potvrdí platnost tohoto mýtu a určí mu nezpochybnelné místo v lidské zkušenosti. V tomto ohledu tedy plní nehistorický mýtus stejnou funkci jako mýtus historický. S tím rozdílem, že to, co moderní člověk například nazývá školstvím, výchovou a obecně vzděláním a kulturou, má v podstatě stejnou úlohu jako měl historický mýtus v primitivních, archaických společnostech.¹⁰⁹ Jde tedy stále o mýtus a v platnosti zůstává vše, co bylo o mýtu uvedeno výše.

Mýty představují „souhrn starodávných tradic a norem, jež je důležité nepřekračovat“.¹¹⁰ „Mýtus člověka“ si tuto normu stanovil v racionálním vědeckém pokroku, v materialistickém chápání světa a víře v lidský potenciál, který je schopen dosáhnout čehokoli, spolu s ostentativním ateismem.¹¹¹

¹⁰⁹ tamtéž, str. 20

¹¹⁰ tamtéž, str. 20

¹¹¹ Tento termín chápeme ponejvíce ve smyslu nevíry v Boha monoteistických náboženství.

5. Zhodnocení významu mýtu pro moderního člověka a pro smysl jeho bytí

Jak vyplývá z předcházející kapitoly, význam a základ mýtu zůstává stejný, ať už se jedná o historický nebo nehistorický mýtus. Člověk potřebuje vysvětlovat smysl své existence v archaické i moderní společnosti. Archaický i moderní člověk potřebuje vysvětlit fenomény své doby, jejich počátek a význam. Potřebuje zasazení sebe, společnosti, ve které žije a činů, které členové této společnosti nebo společnost celá konají, do určitého kontextu. Potřebuje z této základní souvislosti odvodit výhled do budoucna a na tomto základu se ujistit, že má k vybranému směřování právo a schopnosti.

I když se moderní člověk snaží popřít skutečnost, že potřebuje nejen materiální, ale i duchovní ukotvení v přítomnosti i v dějinách, nemůže se vlivu tohoto

duchovního rozměru zbavit. Jeho odstranění by pro něj mělo tragické následky. V situaci, kdy by moderní člověk ztratil v důsledku určité katastrofy, ať už přírodní nebo člověkem způsobené,¹¹² svůj materiální standard nebo řečeno jinak: výtěžky moderní civilizace, stojí náhle bezradný a šokovaný, protože za své vzalo vše, na co se mohl spolehnout. V takové situaci náhle nemá, jak si takovou katastrofu vysvětlit. Otázka smyslu lidské existence se stává palčivou a neodbytnou, protože ji nezakrývá náos zbytečného. V takové chvíli si člověk uvědomí hodnotu věcí s krutou bezprostředností.¹¹³

I velké dějinné zvraty určovaly vývoj různých náboženství a mýtů.¹¹⁴ Eliade mluví o mytologickém pozadí Hitlerovy diktatury. Mytologie starých Germánů směřovala k „Ragnarök“,¹¹⁵ tedy katastrofickému konci světa, ve kterém se utkají bohové s démony, což povede k zániku světa a jeho návratu do chaosu.¹¹⁶ Svět později vznikne znovu, ale není přesně jasné za jakých podmínek a v jaké formě a řádu. Je s podivem, že tragická deprese této mytologie mohla být pro určitou část německého

¹¹² Nukleární katastrofa nebo zemětřesení spojené se záplavami, apod.

¹¹³ V takové chvíli si i ateista vzpomene na Boha a zkusí, zda by přece jen nemohl něco učinit. I Voltaire se nechal před smrtí vyzpovídat a pokřtít. Kdyby „to“ náhodou fungovalo.

¹¹⁴ Například Sumer, in Kulcsátová, Z.: Světové mytologie, str. 131

¹¹⁵ Steblin-Kamenskij, M. I.: Mýtus a jeho svět, str. 253

¹¹⁶ Eliade, M.: Mýty, sny a mystéria, str. 16

národa atraktivní, ale byl to určitý základ, podle kterého se dala vykládat minulost, přítomnost i budoucnost.

Podle Budila je v mýtu založen „normativní řád kultury.“¹¹⁷ To co zakládá určitý mýtus, jeho interpretace a vnímání „kérygmatu“ tohoto mýtu (nebo více mýtů), je určující pro člověka a společnost, v níž žije. Pro archaickou společnost stejně jako pro Němce, kteří téměř v polovině 20. století operovali s pohanstvím starých Germánů.

Nebylo by tedy správné, aby se na mýtus pohlíželo jako na něco, co je překonané v určité konkrétní podobě. Člověk vždy potřeboval a vždy bude potřebovat určitou symboliku k vyjádření zásadních věcí důležitých pro jeho existenci a její dějinný kontext. Symboliku, bez které jsou některé věci nesdělitelné nebo hrubě zjednodušují a předávanou skutečnost zplošťují a oklešťují.

Významnou je na mýtu i skutečnost, že je obecně srozumitelný a přijatelný. Tento význam souvisí i s „kolektivní pamětí“¹¹⁸ lidstva. Tato paměť uchovává události, které se odehrály v dějinách, tedy historicky, tak, že tyto události změnil v obecně platné vzorce, které převede do obecně srozumitelného kódu.

¹¹⁷ Budil, I.T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie, str. 398

¹¹⁸ Podle Eliadeho, např. in Mýtus o věčném návratu, str. 36

Takovým způsobem je například možné sdělit prožitek katastrofy nebo neštěstí. Eliade ve své knize *Mýtus o věčném návratu* uvádí výsledek badatelské činnosti Constantina Brailoi. Tento rumunský folklorista před druhou světovou válkou zaznamenal v jedné rumunské vesnici příběh, ve kterém se vypráví o milostné tragédii: „mladý nápadník byl očarován horskou vílou a ta, puzena žárlivostí, ho několik dní před jeho svatbou svrhla z vysokého útesu. Den nato našli pastevci jeho tělo a klobouk zachycený v koruně stromu. Když odnášeli jeho tělo zpátky do vsi, přišla jim vstříc jeho snoubenka; spatřila milence mrtvého a spustila pohřební nářek plný mytologických narážek, liturgický text rustikální krásy.“¹¹⁹

Pozoruhodné na tomto příběhu je, že jej téměř všichni vesničané pokládali za pravdivý a označovali ho za velmi starý. Brailoi ale zjistil, že se tento příběh odehrál zhruba před čtyřiceti lety a ona snoubenka, která přišla o svého milence, ještě žije. Ona mu sdělila pravou skutečnost tragédie, kdy se její nastávající zřítíl z útesu, nezemřel však na místě, ale až později ve vesnici. Nezazněla ani zmínka o horské víle.¹²⁰

¹¹⁹ Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu*, str. 36

¹²⁰ Podle Eliadeho, tamtéž.

Vesničané byli schopni přijmout tragédii, vysvětlit si ji a předat dál díky převedení do jiného modu sdělení. Od historického popisu událostí se příběh liší v tom, že předkládá vysvětlení tragédie působením mýtické postavy, která překazila svatební rituál vraždou. Smutek této tragédie předává mýtus daleko lépe než strohé konstatování nešťastné náhody. Dochází k abstrakci, která za určitými událostmi vidí „něco víc“, které svým způsobem vypovídá o smyslu lidského bytí. Příběh je odsunut do v podstatě bezčasového „kdysi“ nebo „dávno“, které dodává vyprávění určitou autoritu a velmi znesnadňuje jeho zpochybnitelnost.

Jak již bylo naznačeno, nemusí jít o nijak dlouhý časový interval mezi „tehdy“ a „nyní“. V České republice by se dal uvést jako příklad příběh o vzniku první republiky v roce 1918 s až mýtickými prvky otce zakladatele, kterým byl T. G. Masaryk. „Lidová paměť uchovává jen nesnadno „individuální“ události a „autentické“ postavy. Pracuje s odlišnými strukturami: kategorie místo událostí, archetypy místo historických postav. Historická postava je připodobněna ke svému mytickému vzoru.“¹²¹

V tom podle našeho soudu spočívá význam mýtu pro moderního člověka a pro člověka obecně. Mýtus totiž

¹²¹ Eliade, M.: Mýtus o věčném návratu, str. 35

představuje způsob, který odpovídá na lidské tázání po smyslu lidského bytí a fenoménů s ním spojených způsobem, jenž je srozumitelný citově-symbolickým způsobem. Tento způsob nepotřebuje k pochopení a přijetí žádné náročné podmínky. Jeho vytváření a tradování je procesem, který k mýtu neoddělitelně patří a je v podstatě jeho součástí. Zachycuje „to důležité“ a uchovává pro potřeby jednotlivce i společnosti.¹²²

¹²² Příkladem může být již zmíněná hylogenie u různých kultur a národů, kdy se jich mnoho shodne na podobném principu vzniku světa přechodem z chaosu k určitému řádu. Viz kapitola 3.

6. Závěr

V průběhu vytváření této práce jsme se setkali s mnoha podobami mýtu a jejich interpretací. Dalo by se říci, že každý autor píšící o mýtu nebo se nějakým způsobem mýtu dotýkající, má svůj zcela specifický názor na to, jakým způsobem k mýtům přistupovat a vykládat je. I toto bylo jedním z důvodů, proč jsme se rozhodli ve třetí kapitole uvést jeden určitý typ mýtu vybraný podle jednoho kritéria. Ukázalo se, že na rozdíl od přístupu „mytologů“ se samotné mýty v mnohém shodnou, a to i přes to, že vznikaly vzdáleny místně i časově.

Touto prací jsme se pokusili ukázat, že k mýtu nelze přistoupit nebo jej vykládat špatně. Samozřejmě s výhradou zlého záměru. I tehdy, když bychom se snažili mýtus zařadit do kategorie báchorek, které nemají větších ambicí než pobavit posluchače, nebo jeho rozměr zjednodušit na primitivní výraz pochopení historických událostí, nelze mýtu upřít

jeho jedinečnost a význam. Alespoň v tom, že nutí člověka k abstrakci a rozvíjení představivosti nebo k vytvoření určitého názoru, který mýtus přijme nebo odmítne.

Tato práce chápe mýtus jako způsob záznamu nebo zachycení podstatných věcí týkajících se člověka a jeho existence. Nezáleží na místě ani na čase, ve kterém se člověk nachází. Jediným předpokladem je schopnost myšlení a řeči. Vše ostatní je pouze formou. Ze své vlastní zkušenosti víme, že charakteristika Slunce jako slunečního vozu, který putuje po obloze, je v určitém směru podobná představě, že se jedná o kouli žhavých plynů hořících v ohni neustálých termojaderných reakcí a přitom jistou (gravitační) silou držících pohromadě. Výsledek je v podstatě stejný. Tím podstatným z obou pojetí je to, že ráno Slunce „vyjde“ a večer „zapadne“, i když ve „skutečnosti“ je stále na stejném místě.

Mýtus pomáhá člověku orientovat se ve světě a společnosti. Pomáhá mu rozlišovat mezi mnoha postoji a názory. Kdyby nebylo mýtu o tom, že pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí nebo prostě řečeno, že „dobro“ zvítězí nad „zlem“, byl by lidský život mnohem hůře snesitelný pro každého, kdo

vnímá, že ve světě existuje určité „dobro“ a určité „zlo“.

Mýtus předává určité hodnoty, které se vytvořily a vytvářejí v dlouhých dějinách lidské existence. Bylo by chybou „zaškatulkovat“ mýtus jako něco „primitivního“ a z pozice nadřazenosti ho odmítat. Jak píše Max Weber: „To jenom my, ze stanoviska svého dnešního názoru, podle toho, co dnes považujeme za ‘správné’ a co za ‘nesprávné’, bychom na tyto představy nahlíželi jako na iracionální a na příslušné jednání jako na „čarování“. Avšak ten, kdo jednal magicky, rozlišoval jedině, zdali jde o jevy více nebo méně všední či nevšední.“¹²³

Pro moderního člověka platí tato slova obzvláště, protože odmítnutím mýtu ztratil něco ze svého lidského dědictví. „Stal se služebníkem různých bohů, je vůči jejich výzvám bezradný, neboť neví, kterému se má klanět hlouběji.“¹²⁴ Naproti tomu se sám staví do role boha a vytváří tím pro sebe nepřekonatelný paradox. Člověk není bůh a nikdy jím nebude. Může se stát modlou nebo bůžkem pro štěstí, ale jeho hranice bude stále určovat jeho lidství. Mýtus toto člověku připomíná a možná právě proto jej moderní člověk odmítá.

¹²³ Weber, M.: Sociologie náboženství, str. 121

¹²⁴ Weber, M.: in Teorie modernizace, str. 64

Význam mýtu pro moderního člověka spočívá právě v jeho roli nositele informace. Informace, která předchází formaci. Ať už se jedná o kulturního reka starých Řeků nebo významného vědce moderní vědy, má tato informace význam jako vzor nebo předloha. Tradice lidství je v člověku zakořeněna tak, že je jeho neoddelitelnou součástí. Mýtus o této tradici hovoří a připomíná člověku jeho identitu a jeho význam. Hovoří o smyslu jeho existence a poskytuje mu pevný bod. Ať už v době před-moderní, moderní nebo postmoderní.

Hodnotím proto význam mýtu pro moderního člověka velmi vysoko a domnívám se, že studium mýtů je pro moderního člověka přínosem a zároveň cestou, která mu umožňuje pochopit svět jiným, novým způsobem.

SEZNAM LITERATURY

- Armstrongová, K. Krátká historie mýtu. Argo. Praha. 2006
- Balabán, M. Tydlitátová, V. Gilgameš. Vyšehrad. Praha. 2002
- Bauman, Z. Individualizovaná společnost. Mladá Fronta. Praha. 2004
- Bauman, Z. Tekutá modernita. Mladá Fronta. Praha. 2002
- Bauman, Z. Úvahy o postmoderní době. Slon. Praha. 1995
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, 6.vyd., Praha: Biblická společnost, 1992
- Boudon, R. kolektiv autorů. Sociologický slovník. Univerzita Palackého. Olomouc. 2004
- Budil, I. T. Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Triton. Praha. 2003
- Copans, J. Základy antropologie a etnologie. Portál. Praha. 2001
- Eliade, M. Mýtus o věčném návratu. OIKOYMENH. Praha. 2003
- Eliade, M. Mýty, sny a mystéria. OIKOYMENH. Praha. 1998
- Eliade, M. Obrazy a symboly. Computer Press. Brno. 2004
- Eliade, M. Posvátné a profánní. Česká křesťanská akademie. Praha. 1994
- Freud, Sigmund. O člověku a kultuře. Odeon. Praha. 1990
- Fromm, E. Mít či být. Naše vojsko. Praha. 1992
- Fromm, E. Mýtus, sen a rituál. Aurora. Praha. 1999
- Giddens, A. Sociologie. Argo. Praha. 1999
- Graves, R. Řecké mýty I. Odeon. Praha. 1982
- Heller, J. Starověká náboženství. Edice Kalich. Praha. 1978
- Keller, J. Nedomyšlená společnost. Doplněk. Brno. 1995

- Keller, J. Teorie modernizace. Slon. Praha. 2007
- Kerényi, K. a Jung, C. G. Věda o mytologii. Nakladatelství Tomáše Janečka. Brno. 1997
- Kerényi, K. Mytologie Řeků I. OIKOYMENH. Praha. 1996
- Krupa, J. Polynéska kosmogonie. CAD Press. Bratislava. 1996
- Kulcsátová, Z. kolektiv autorů. Světové mytologie. Orbis. Praha. 1973
- Lévi-Strauss, C. Mythologica - Od medu k popelu. Argo. Praha. 2003
- Lévi-Strauss, C. Mythologica - Surové a vařené. Argo. Praha. 2003
- Linhart, J. a kol. Slovník cizích slov pro nové století. Dialog. Litvínov. 2003
- Loewenstein, B. Projekt Moderny. OIKOYMENH. Praha. 1995
- Maříková H., Petrusek M., Vodáková A. a kol. Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1996.
- Patočka, J. Nejstarší řecká filosofie. Praha. 1981
- Petrusek, M. Společnosti pozdní doby. Slon. Praha. 2006
- Pöhlman, H. G. Kompendium evangelické dogmatiky. Mlýn. Jihlava. 2002
- Rezek, P. Mýtus, epos a logos. OIKOYMENH. Praha. 1991
- Rich, A. Etika hospodářství I. OIKOYMENH. Praha. 1994
- Stebelin-Kamenskij, M. I. Mýtus a jeho svět. Panorama. 1984
- Trencsényi-Waldapfel, I. Mytologie. Odeon. Praha. 1967
- Weber, M. Sociologie náboženství. Vyšehrad. Praha. 1998